

'I HE VAHA'A 'O E:

POLISI

- Talatalaaki

ATTORNEY GENERAL'S OFFICE	
INITIALS: <i>jh</i>	DATE: 6/12/23
☒ File	☒ Website
☐ Database	☐ Social Media
☒ Email internal	☐

PEA MO

:

SIONE KATOA
(Lavengatonga)

-

Faka'iloa

'I HE FAKAMAAU POLISI MA'OLUNGA PAHULU-KULI

Fakafongoa lao: Sgt Satini ma'ae Talatalaaki
Faka'iloa

HILIFAKI TAUTEA

A PUIPUITU'A

1. I he áho 9 Novema 2023 naé tali HALAIA ai 'a e faka'iloa 'i he ngaahi hia ko eni é nima naé fakaílo ia ki ai, áia ko e –

Cr. 182/23

Ma'u mo e faitoó taéfakalao maumau ai 'a e kupu 4(1)(a)(iii) 'o e *Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao*, 'aia 'i he'ene 'ilo pau pea 'ikai ha 'uhinga fakalao ka ne maú á e methamphetamine (Class A) kalami é 0.65, 'i he 'aho 10 Maási 2023 'i Veitongo.

Cr. 183/23

Ma'u mo e níhi mo e faitoó taéfakalao maumau ai 'a e kupu 4(1)(a)(i) 'o e *Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao*, 'aia 'i he'ene 'ilo pau pea 'ikai ha 'uhinga fakalao ka ne maú mo Ónevela Áholelei á e cannabis (Class B) kalami é 24.29, 'i he 'aho 10 Maási 2023 'i Veitongo.

Cr. 184/23

Ma'u mo e faitoó taéfakalao maumau ai 'a e kupu 4(1)(a)(i) 'o e *Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao*, 'aia 'i he'ene 'ilo pau pea 'ikai ha 'uhinga fakalao ka ne maú á e cannabis (Class B) kalami é 0.57, 'i he 'aho 10 Maási 2023 'i Veitongo.

Cr. 188/23

Ma'u ha niíhi kehe mo ha naunau ala fakahokoáki ha hia maumau ai 'a e kupu 5A 'o e *Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao*, 'aia 'i he'ene 'ilo pau pea 'ikai ha 'uhinga fakalao ka ne maú á e ngeesi pack é 432 pea mo e konga straw é 1, í he áho 10 Maási í Veitongo.

Cr. 189/23

Ma'u ha niíhi kehe mo ha naunau ala fakahokoáki ha hia maumau ai 'a e kupu 5A 'o e *Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao*, 'aia 'i he'ene 'ilo pau pea 'ikai ha 'uhinga fakalao ka ne maú á e test tube é 1, konga straw é 1 pea mo e kapa bongo é 1 pea mo e hina P é 1, í he áho 10 Maási í Veitongo.

Cr. 271/23

Ma'u pea mo ha niíhi mo e faitoó taéfakalao maumau ai 'a e kupu 4(1)(a)(iii) 'o e *Lao ki hono Pule'i 'o e Faito'o Ta'efakalao*, 'aia 'i he'ene 'ilo pau pea 'ikai ha 'uhinga fakalao ka ne maú á e methamphetamine (Class A) kalami é 0.25 fakataha pea mo Ónevela Áholelei, 'i he 'aho 10 Maási 2023 'i Veitongo.

2. Í he hili á e tali halaia á e fakaíloa naé tuútuuni ke ómai ha lipooti mei he Ófisi Maluí Angalelei. Óku fakamalo heni ki he ófisi ni á hono fakahu mai á e lipooti ni í he áho 29 Novema 2023.
3. Í he lipooti ko eni naé fakaha ai ko e fakaíloa, áia óku toe íloaáki á e hingoa ko e "Jay". Óku kau atu ki he siasi Uesiliana á Lavengatonga pea í he taimi é taha naé álu ai ki he Siasi Tonga Tauátaina pea mo e Siasi Mamonga pea kuo ósi papi í he siasi ko eni. Óku mouí lelei pe á e fakaíloa ó íkai ke íai hano mahaki tauhi.
4. Naá ne tupu hake pe í Hoi he naé álu éne fineéiki, áia óku haú pe mei Hoi kae mali ki Lavengatonga pea mo éne tangataéiki, ó tauhi éne tangataéiki. Í he taú 2012 naé foki ai 'a e fakaíloa mo éne fineéiki ó nofo fakataha mo éne tangataéiki í Lavengatonga.
5. Í he foki ko eni á e fakaíloa ki Lavengatonga ko e foki mai ia á éne tangataéiki mei muli, ónau nofo fakataha, naé sio ai á e fakaíloa ki heéne tangataéiki óku mama tapaka pea toe inu kavamalohi pea naé fakakaukau ai á e fakaíloa ko e meá ko eni óku lelei pe ia, pea naá ne kamata tesi leva á e ifi tapaka.

6. Í he taú 2012 pe naé maheni ai á e fakaíloa mo hono hoa Melefehi Tea Tupou pea naá na mali ai pea óku íai éna kíí fanau é tokoua. taú 7 pea mo taú 6. Ko e ongo kíí tamaiki ko eni óku na kei ako pe í he GPS Lavingatonga. Óku nau nofo pe honau kíí ápi í Lavingatonga.
7. Ko e fakaíloa óku talenitiía ka óku maumau hono talenitiía he naé ngaue í he Óholei Beach Resort pea toe hoko ko e tokotaha tauólunga afi. Naé fakafalala ‘a e maúanga mouí ‘a e famili á e fakaíloa kiate ia ka ko `ene fakapikopiko pea mo taéfakaongo ó iku ai ó ne fili ki he hala fononga ko eni óku í fakaílo ai ia ki he ngaahi hia ko eni.
8. Ko e fakaíloa naé lava í he sivi ki he ngaahi kolisi ki he Kolisi Tonga pea naé áu pe ki heéne Form 4 naé tuli ai ia í he ako ko e lahi éne kau atu ki he fuha fakaako pea mo e ngaahi talangataá kehekehe pea iku ó tuli ai mei he ako. Naé hoko atu ki he Kolisi Lavengamalie ka naé áho taha pe á éne maú ako pea nofo leva mei he ako.
9. Ko e fakaíloa `oku kei tauhi í he malumalu ó e kau polisi talu mei he áho 8 Sepitema 2023 koeúhi naé puke mai í he Tohi Puke ó e áho 30 Áokosi 2023, koeúhi ko éne liáki hopo. Í he ha á e fakaíloa ía Fakamaau Maólunga Moále í he áho 8 Sepitema 2023 naé tuútúuni ai ke ne totongi á e \$1,000 áia ko e mahuínga ia ó éne paánga maluí (bail money) koe`uhi ko éne liáki hopo. Í he áho 9 Novema 2023 naé toe ha ai á e fakaíloa í he Fakamaauánga ó mahino ai óku ikai ke ne lava ó totongi á éne pa`anga maluí ki tuá. Naé tauhi mai ai pe á e faka`iloa ki he áho ni ke fakahoko á hon tautea.
10. Naé ikai ke fakahu mai é he talatalaaki ha Fokotuú Tautea í he hopo ni hili hono fakamanatu kia Sgt. Toutai í he áho 9 Novema 2023. Naé toki⁴ maú á e Fokotuú ko eni í he áho 5 Tisema 2023 he taimi 1:45pm.

E KO E FAKA`ILO ‘O E FAKA`ILOA PEA MO HONO TAUTEA

11. Ko e tautea `oku tu`utu`uni `e he lao `e malava`e he Fakamaau`anga ni ke hilifaki ki he faka`iloa fakatatau ki he kupu 4(1)(a)(iii) ki he maú mo e faitoó taéfakalao Kalasi A sií hifo hono mamafa he kalami é 1, ko e totongi \$10,000 pe ko e ngaue popula `ikai toe laka hake he ta`u `e 3 pe ko e fakatou`osi.
12. Ko e tautea `oku tu`utu`uni `e he lao `e malava`e he Fakamaau`anga ni ke hilifaki ki he faka`iloa fakatatau ki he kupu 4(1)(a)(i) ki he maú mo e faitoó taéfakalao Kalasi B sií hifo hono mamafa he kalami é 28, ko e totongi \$5,000 pe ko e ngaue popula `ikai toe laka hake he ta`u `e 1 pe ko e fakatou`osi.
13. Ko e tautea `oku tu`utu`uni `e he lao `e malava`e he Fakamaau`anga ni ke hilifaki ki he faka`iloa fakatatau ki he kupu 5A ki he maú mo e naunau ko e totongi \$10,000 pe ko e ngaue popula `ikai toe laka hake he ta`u `e 3 pe ko e fakatou`osi.

F NGAAHI ME'A 'OKU FAKAKAUKAU'I KI HONO FAKATUPULAKI 'O E TAUTEA KI HE HIA NI (AGGRAVATING FACTORS)

14. Ko e ngaahi hia kotoa kuo tali halaia ki ai á e fakaíloa ko e ngaahi mamafa ia í he Fakamaúanga ni fakatatau ki he tautea óku tuútuúni í he Lao pea óku hulu fau á e palopalema ó e faitoó taéfakalao í he fonua ni í he ngaahi taú éni kuo laka hake í he taú é 10 nai.
15. Kuo mahino hono tapasia pea mo e fakamasiva lahi óku fakahoko é he ngaahi hia ko eni ki he ngaahi lotofale lahi ó e ngaahi famili í Tonga ó aú ai ki he nofo mouí tailiili á e kakai tokolahi óku nau nofo mouílaloa ki he tevolo ko ia ko e faitoó taéfakalao.
16. 'Oku toe fakalolomaáki foki ko ha toútangata í Tonga í he kahaú te nau fakakaukau ko e faitoó taéfakalao ko ha meá pe ia óku tali í he sosaieti ni, he óku fuú síisií fau á e ngaahi meángaue pea mo e kau ngaue í Tonga te ne malava ke 'okoni¹ ki hono tauí fakalelei mo fakamoómoóni á e tevolo hala hi sikotaa ni.
17. Ko hono maú 'o e naunau ko eni ko e nge'esi milemila pea ko e ngeési milemila óku lahi 'oku fakamahino ai ko koe faka'íloa 'oku 'iai á hoó kaunga ki hono tufaki atu 'o e ongo faitoó taéfakalao methamphetamine (Class A) pea mo e cannabis (Class B).
18. Ko hono toe maú pea mo e ngaahi naunau hange ko e bongo, straw etc pea óku mahino ai ko e fakaíloa óku ne ngaueáki á e faitoó taéfakalao ni fakatouósi.

H NGAAHI ME'A 'OKU FAKAKAUKAU'I KE FAKASI'ISI'T'AKI 'A E TAUTEA (Mitigating factors)

19. Naé tali halaia á e fakaíloa í he úluaki faingamalie pe.
20. Óku íkai ke íai hano lekooti faihia fakatatau ki he lipooti á e Ófisa Maluí Angalelei.
21. Naé tokoni ki he ngaue á e kau polisi pea pehe ki he ngaue á e ófisa Maluí Angalelei ki hono fakakakato á e lipooti naé tu'utuúni ki ai á e Fakamaauánga ni.
22. Óku ongoí fakatomala moóni á e fakaíloa ki he ngaahi hia kotoa ko eni pea mo éne kole ha meesi maána, fakatatau ki he lipooti á e ófisa Maluí Angalelei.
23. Ko e fakaíloa á e tokotaha naé fakafalala ki ai á e maúanga paánga á hono kií famili.

I FAKAKAUKAUI Ó E TAUTEA

24. Í he hopo á *R v Haisila*¹ ko e taha ia ó e ngaahi hopo óku fakakaukaua fekauáki mo e tautea ki he fakaíloa ni. Í he hopo ko ia naé mahino ai fakatata ki he ngaahi hopo kimuá í he Fakamaauánga Lahi ko e kamataánga ‘o ha fakaílo í iano maú ó e methamphetamine ke kamata í he taú é 2 ki he 2½.
25. Neongo ia, óku fakamahino mai é he kupu 4(2)(b) ‘o e *Lao ki hono Puleí ó e Faitoó Taéfakalao* é lau óku tufaki atu é he fakaíloa á e faitoó taéfakalao Kalasi A ókapau óku laka hake í he kalami é 0.25 kuo ma`u íate ia.
26. Pea óku toe fakamahino foki é he kupu 4(2)(a) ‘o e *Lao ki hono Puleí ó e Faitoó Taéfakalao* é lau óku tufaki atu é he fakaíloa á e faitoó taéfakalao Kalasi B ókapau óku laka hake í he kalami é 7 kuo ma`u íate ia.
27. Ko hono toe maú ko ia mo e naunau naé maú í he fakaíloa hange ko e ngaahi ngeesi milemile é 432 óku ne fakapapauí mai ai ko e fakaíloa ni óku ne tufaki á e faitoó taéfakalao Kalasi A pea mo e B ko eni naé maú íate ia.
28. Í hono fakakaukauí ‘a e tautea ki he fakaíloa óku anga pehe ni –
- i. Ko e tefitoí tautea ko e hopo fika Cr.182/23, ko e methamphetamine kalami é 0.65, ko e tautea ke kamataáki ko e ngaue popula mahina é 12²;
 - ii. Ko e hopo fika Cr.271/23, ko e methamphetamine kalami é 0.25, ko e tautea ke kamataáki ko e ngaue popula mahina é 6³;
 - iii. Ko e hopo fika Cr.183/23, ko e cannabis kalami é 24.29, ko e tautea ke kamataáki ko e ngaue popula mahina é 10⁴;
 - iv. Ko e hopo fika Cr.184/23, ko e cannabis kalami é 0.57, ko e tautea ke kamataáki ko e ngaue popula mahina é 3⁵;
 - v. Ko e hopo fika Cr. 188 mo e 189/23 ó fakakatoa ia ko e ngeesi peki é 432, straw é 2, test tube é 1, hina bongo é 2, ko e tautea ke kamataáki ko e ngaue popula mahina é 9⁶.

¹ (Unreported, Cr.22 of 2022, Supreme Court of Tonga, 1 June 2022, Whitten LCJ)

² Adopting the rationale and sentencing in *R v Viliami Leka* (Cr.15 of 2020) Supreme Court, 27 April 2020, Niu J., as similar amount of meth found of 0.61 grams but increase by 3 months because current case is more grams of 0.65grams.

³ Adopting the sentencing in *R v Siosifa Kafalava* (Cr.288/20) Supreme Court, Tupou J

⁴ *R v Tupou Tafuna* (Cr.93/20) Supreme Court, Whitten LCJ

⁵ *R v Kalonihea* (Unreported, Cr.258/20), Supreme Court of Tonga, 10 Nov 2020, Tupou J)

29. Ko e fakaloloma á e kei hokohoko atu á e fakamasivaí é he faitoó taéfakalao á hotau kii fonua ni pea óku fakamamafaí éni í he ngaahi hopo lahi í Tonga ni óku fekauáki pea mo e faitoó taéfakalao, ‘o kau ai á e hopo *R v Ali*⁷:

"Methamphetamines continue to be a scourge on society, not only here in Tonga, but around the world Like other class A drugs, methamphetamine is not just a drug of dependence, it is a drug of destruction, causing untold damage to countless individuals, their families and their communities. The courts play an important role in the fight against the manufacture, importation, supply and use of insidious illicit drugs like methamphetamines ..."

30. Kuo fakaófa hotau kii fonua ni í he fakaehaua mo tapalasia é he nunuá kovi mo e tamaki ó e faitoó fakalilifu ni pea toe fakamamafaí ai í he hopo é he houéiki Fakamaau ó e Fakamaauánga Tangi í he hopo á *Attorney General v Fuaéiki*⁸-

"[1 4] More recent examples of sentencing for possession of methamphetamine for the purpose of supply referred to by the Crown in support of the appeal reflect a growing concern with the prevalence of methamphetamine use and a view that even first offenders should be required to serve part of their prison sentence. The importance of denouncing and deterring serious drug offending has been emphasised."

31. Í hono fakakaukauí pe óku totonu ke íai ha ngaahi tautea é ngaueí fakataha (concurrent) pe ko e ngaueí hokohoko (cumulative), óku ou tui óku totonu ke ngaueí fakataha á e ngaahi tautea é níihi ó anga pehe ni –

- i. Ko e tautea ki he Cr. 271/23 ke tanaki atu ia ki he tautea í he Cr.182/23 ó fakakatoa ia ko e ngaue popula mahina é 18.
- ii. Ko e tautea ki he Cr.184/23, ke tanaki atu ia ki he tautea í he Cr. 183/23 ó fakakatoa ia ko e ngaue popula mahina é 13.
- iii. Ko e tautea ki he Cr.188 mo e 189/23 óku tuúmaú pe ko e ngaue popula mahina é 9.

⁶ *R v Haisila* (Unreported, Cr. 22 of 2022, Supreme Court of Tonga, 1 June 2022, Whitten LCJ)

⁷ *R v Ali* (Unreported, Cr. 196 of 2020, Supreme Court of Tonga, 30 Oct 2020, Whitten LCJ)

⁸ (Unreported, AC.11 of 2021, Tonga Court of Appeal, 20 September 2021, Whitten P, Hansen, Randeson, White JJJ)

32. Koe'uhi ko e ngaahi kole fakasiisii tautea, teu holoki ai 'a e tautea ó anga pehe ni-
- i. Í he ongo hopo Cr. 182 mo e Cr.271/23 toó mei he mahina é 18 á e mahina é 6.
 - ii. Í he ongo hopo Cr.183 mo e 184/23, é toó mei he mahina é 13 á e mahina é 4.
 - iii. Í he ongo hopo Cr.188 mo e 189/23, é toó mei he mahina é 9 'a e mahina é 3.
33. Óku fakakaukauí lahi é he Fakamaauánga á e tautea ki he ngaahi hopo ni koeúhi neongo ko e ngaahi fakahinohino mei he ngaahi hopo mei he Fakamaauánga Lahi óku muimui ki ai 'a e ngaahi tautea í he hopo ni ka 'oku mahuínga foki ke toe fakakaukauí é he Fakamaauánga ni ko e tautea lahi taha ki he ngaahi hia ni óku makatuúnga ia í he mamafa ó e faitoó taéfakalao.
34. Áia ko e tautea \$10,000 pe ko e ngaue popula taú é tolu í he kupu 4(1)(a)(iii) ko e úhinga ia ki he mamafa ko e kalami é taha (1) á e faitoó taéfakalao Class A pea ko e \$5,000 mo e taú é taha í he kupu 4(1)(a)(i) óku úhinga ia ki ha faitoó taéfakalao Class B óku ikai ke laka hake á hono mamafa í he kalami é 28.
35. Í he ngaahi hopo ni ko e mamafa fakakatoa 'o e faitoó taéfakalao Class A naé maú í he fakailoa ko e kalami é 0.90 áia kuo ósi fakalaka atu ia í he vaheua é taha ó e mamafa óku íai á e mafai ki ai 'a e Fakamaauánga ni. Ko e mamafa ó e faitoó taéfakalao Class B naé maú í he fakailoa ni ko e kalami é 24.86.
36. Koeúhi ko e ngaahi úhinga óku ha atu í ólunga ni (palakalafi 33 – 35) óku taau ke ngaueí hokohoko (cumulative) 'a e tautea í he ongo hopo Cr.182 mo e 271/23 pea moe tautea ngaue popula 'i he ongo hopo fika Cr.183 mo e 184/23, áia fakakatoa ko e ngaue popula mahina é 21. É ngaueí fakataha á e tautea ko eni pea mo e tautea í he ongo hopo fika Cr.188 mo e 189/23.
37. Í hono fakalukufua ko e tautea ngaue popula á e fakailoa ko e mahina é 21.
38. Óku fakakaukauí é he Fakamaauánga pe óku totonu ke toloi ha konga pe kotoa 'o e tautea ko eni fakatatau ki he ngaahi fakahinohino í he *R v Mouzga*, pea 'oku ou tui é malava ha toloi ó e konga ó e tautea á e fakailoa ke óange ai ha faingamalie ke ne toe fakakaukauí ange á éne angafai pea mo fakakaukau ke liukava ai á éne moui.

K TAUTEA

39. Ngaue popula mahina é 21. Ko e mahina é 12 fakamuimui ke toloi ia í he taú é 2 ó kamata lau mei he áho te ke áta ai mei he ngaue popula. Ko e ngaue popula á e fakailoa ke kamata lau ia mei he áho 8 Sepitema 2023.
40. Í hoku mafai í he kupu 32(2)(b) ó e *Lao ki hono Pulei ó e Faitoó Taéfakalao* óku ou tuútuúni ke fakaáuha á e ngaahi faitoó taéfakalao kotoa pe naé maú fekauáki mo e ngaahi hopo á e fakailoa.
41. Í hoku mafai í he kupu 33 ó e *Lao ki hono Pulei ó e Faitoó Taéfakalao* óku ou tuútuúni ke fakaáuha á e naunau kotoa pe naé úhinga ai á e fakailoa hono Cr.188 mo e 189/23 'ae fakailoa.

'AHO: 6 Tisema 2023

